

PARLAMENTNÍ
INSTITUT

**VIZE USPOŘÁDÁNÍ STŘEDNÍ EVROPY
V KONCEPCÍCH
T. G. MASARYKA A M. HODŽI**

PhDr. Petr Valenta

Studie č. 5.315
květen 2011

POSLANECKÁ
SNĚMOVNA
PARLAMENTU
ČESKÉ REPUBLIKY

Obsah:

1. POJETÍ STŘEDNÍ EVROPY U T. G. MASARYKA	2
1.1 Masarykova snaha o řešení národnostní a státoprávní otázky před 1. světovou válkou ...	2
1.2 Změna Masarykova vize uspořádání Evropy v roce 1914	5
2. KONCEPCE MILANA HODŽI:	10
2.1 Hodžova stanoviska před vznikem Československa	10
2.2 Hodžovy středoevropské iniciativy po roce 1918.....	12
3. SHRNUTÍ.....	14
ZDROJE:	15

1. Pojetí střední Evropy u T. G. Masaryka**1.1 Masarykova snaha o řešení národnostní a státoprávní otázky před 1. světovou válkou**

Uspořádání středoevropských poměrů bylo v konceptech T. G. Masaryka (1850 – 1937) pevně svázáno s otázkou vyřešení komplikovaného soužití Čechů a Němců v rámci habsburské monarchie. Do vypuknutí 1. světové války setrval na stanovisku zachování Rakouska-Uherska, neboť byl přesvědčen o funkčnosti většího státního útvaru ve střední Evropě. Existenci Rakouska podmiňoval uskutečněním státoprávních reforem a dosažením rovnání mezi Čechy a Němci v monarchii.

Ze svého vídeňského působení se Masaryk vrátil na nově rozdělenou pražskou univerzitu s přesvědčením o možném dosažení smíru mezi Čechy a Němci. Českou politiku chtěl zbavit nacionálních předsudků a romantizujících legend. Své postoje prezentoval v tomto ohledu Masaryk české veřejnosti během známého sporu o rukopisy, který se především díky jeho aktivitě přesunul z roviny odborně-vědecké do aféry národně politického charakteru. Masarykovými umírněnými postoji v národnostní problematice lze ostatně vysvětlit, proč byl ve vídeňských vládních kruzích zmiňován jako možný spolupracovník při hledání národnostního smíru v období vlády kabinetu Eduarda Taaffeho.¹

Skupina realistů v čele s Masarykem, Kramářem a Kaizlem doufala v účast na jednání o česko-německém vyrovnání mezi rakouskou vládou a storočeskými politiky. Masaryk správně odhadl

¹ M. KUČERA, *Předpoklady krystalizace Masarykova pojetí národnostní a státoprávní otázky*, in: Češi a Němci v pojetí a politice T. G. Masaryka, Praha 2004, s. 11an.

malé naděje na vytvoření další vlivné politické strany v Čechách. I proto probíhala jednání o spojení realistů s Riegrovými staročechy během roku 1890. Masarykovým konceptům byla umírněnější staročeská politika snažící se řešení česko-německého sporu bližší než mladočeský radikální nacionalismus. Obezřetní realisté však zamýšleli definitivně spojit svou budoucnost se staročechy až po schválení tzv. punktací zemským sněmem. Vzhledem k razantnímu odmítnutí punktací jako způsobu česko-německého vyrovnání ze strany veřejnosti byly staročesi jako politický partner pro realisty nepřijatelní a Masarykova skupina se zaměřila na jednání s mladočechy. Od splynutí realistů s mladočechy se skupina Masaryka, Kaizla a Kramáře snažila ovládnout mladočeskou stranu zevnitř a vyvázat ji ze zajetí nesmiřitelných postojů vůči Němcům z českých zemí. Ve svém snažení však narážela na limity, které pramenily z prostého faktu, že realisté tvořily pouze menšinu ve strukturách mladočeské strany. Převládající mladočeský názor vycházel z teze, že o narovnání není třeba jednat, neboť český národ tvoří většinu v českých zemí a je natolik vyspělý, aby realizoval svůj základní požadavek – české státní právo. Masaryk oproti tomu spatřoval naději v trojstranných jednáních ve složení Češi – Němci – vídeňská vláda.²

České státní právo, tedy představa o nepřetržité kontinuitě české státnosti v rámci habsburské monarchie, tvořilo i pevnou součást Masarykovy koncepce. V tomto nebyl s radikálními mladočechy v rozporu. Zároveň se však nedomníval, že by v rámci státoprávní svébytnosti v historických hranicích nemohlo dojít k uskutečnění národní rovnoprávnosti a dosažení národnostního smíru.³ Věřil, že tuto otázku lze vyřešit úspěšně na principech humanity, demokracie, svobody a zrovnoprávnění národů. To byly základní postuláty, od kterých se odvíjela Masarykova koncepce. Svoji představu o možné cestě k národnostnímu smíru nastínil na sklonku roku 1896 v odpovědi časopisu *Rozhledy*, kde vedle svobody akcentoval i myšlenku sociální spravedlnosti.⁴

Národnostní smír podmiňoval Masaryk vedle oproštění se od nacionalismu a přijetím zásad humanity a rovnosti, rovněž ústavními změnami habsburského soustátí, které by zohlednili český státoprávní požadavek. V projevech ve vídeňské říšské radě se ve svém prvním poslaneckém

---

² M. KUČERA, *Fúze „realistů“ s mladočechy na konci roku 1890*, ČČH, 1995, s. 591-645.

³ V této souvislosti je třeba upozornit na skutečnost, že státoprávní doktrína akcentující nedělitelnost české koruny byla pro německé politiky logickou překážkou, neboť program rakouských Němců směřoval spíše k vytvoření jednotného státního území v rámci Předlitavska, jehož součástí by byly i oblasti českých zemí s dominancí německého etnika. Tuto tendenci Masaryk v 90. letech ještě podceňoval.

⁴ Masarykovu odpověď cituje K. GAJAN, *Masarykův koncept zapojení českých Němců do ČSR*, in: Češi a Němci v pojetí a politice T. G. Masaryka, Praha 2004, s. 149an.

období dotkl několikrát otázky dvou základních koncepcí rakouské politiky – centralistické a autonomistické. Zasadoval se o hledání rovnováhy mezi oběma koncepcemi, kterou spojoval s další existencí monarchie. V tomto duchu se vyjádřil například ve svém projevu 18. listopadu 1892.⁵

Autonomii přikládal Masaryk zásadní roli při realizaci národní rovnoprávnosti. Právě autonomie se zdála být Masarykovi vhodným klíčem pro řešení národnostních sporů v Čechách. Požadavek autonomie pak v případě českých zemí kombinoval s letitým požadavkem státního práva.⁶

České království (v rámci Rakouska!) chápal Masaryk jako stát všech národů, které jej obývají. Tím v podstatě stvrzoval své demokratické pojetí národnostní otázky a zároveň nadřadil historické státní právo nad nacionalitu. Přesto už v průběhu 90. let nacházíme u Masaryka tendence propojovat tradiční historické státní právo s přirozenoprávní teorií, jak činil například v parlamentním projevu z 20. března 1893, kdy se do popředí dostala hospodářská a demografická argumentace. Češi podle něj byli početným a hospodářsky vyspělým národem, kterému náleží samostatnost (v rámci rakouského soustátí) bez ohledu na historické tradice.⁷

Ve svých konceptech tak Masaryk kombinoval národnostní demokratismus, spojený s požadavkem autonomie a respektování všech národností jako rovnocenných, spolu s požadavkem státního práva, které samo o sobě nemuselo rovnoprávnost národů zaručit. Na začátku 20. století v Masarykových konceptech již státoprávní ohledy zeslabují a hovoří častěji o „národnostní samosprávě“.⁸

Jakkoli kombinoval a akcentoval přirozenoprávní a státoprávní koncepci, nezaujal Masaryk až do vypuknutí světové války protirakouské stanovisko. Naději v modernizované a demokratické Rakousko u něj lze nalézt i v předvečer válečného konfliktu. Poněkud paradoxní je skutečnost, že právě podstatné omezení ústavnosti v českých zemích v podobě vydání tzv. anenských patentů, které rozpouštěly zemský sněm, přivedlo Masaryka do kruhu osob připravující česko-německé vyrovnání. Masaryk nedisponoval mandátem na českém zemském sněmu. V té době se již opět oddělil od mladočechů a jeho realisté nepatřili mezi strany na sněmu zastoupené. Absence zastupitelského sboru však přenesla diskusi o národnostním vyrovnání mimo sněmovní půdu a Masaryk byl ve vládních kruzích považován za vhodnou osobu, která by mohla k úspěchu tzv.

⁵ V. DOUBEK – Z. KÁRNÍK – M. KUČERA (eds.), *Tomáš Garrigue Masaryk, Parlamentní projevy 1891–1893*, I, s. 239.

⁶ *Tamtéž*, str. 240.

⁷ *Tamtéž*, str. 310

vyrovnávací konference přispět. Jednání byla zahájena v únoru 1914 a do vypuknutí válečného konfliktu ukončena nebyla. Dokládají však svědectví o Masarykově ochotě podílet se na řešení národnostní situace v Čechách, která paralyzovala celé Předlitavsko. Doslova v předvečer vstupu Rakouska do války si na výročí vydání anenských patentů napsal poznámky, které stvrzují, že nadále počítal s existencí Rakouska a bojem o jeho demokratizaci.⁹

1.2 Změna Masarykova vize uspořádání Evropy v roce 1914

Po vypuknutí světového konfliktu však Masaryk svůj koncept zachování Rakouska jako přirozeného rámce, ve kterém by probíhal rozvoj českého národa přehodnotil. Nelze vystopovat veškeré důvody, které Masaryka vedly k zahájení jeho zahraniční akce a boje proti Rakousku. Jisté však je, že jeho víra ve funkčnost středoevropské monarchie byla podkopána dobovými okolnostmi. Válečný stav poměry v Rakousku razantně změnil. Byla omezena základní občanská práva, říšská rada nezasedala, panovník vládl bez kontroly parlamentu, posílena byla cenzura. V politice zesílil vliv představitelů armády. Válečnému stavu bylo podřízeno i hospodářství. Stát vstupoval do výroby a odbytu. Tyto skutečnosti narážely na Masarykovo přesvědčení o nutném prohlubování demokratičnosti Rakouska, které se vydávalo opačnou cestou.¹⁰

Ještě citlivěji však Masaryk vnímal geopolitické souvislosti válečného střetu. Spojenectví Rakouska a Německa se projevilo i v národnostní politice. Válka posilovala německý nacionalismus. Na neněmecké národy monarchie se hledělo s nedůvěrou a pochybami o jejich loajalitě. V případě vítězství stran centrálních mocností se rýsovala ústavní přestavba říše, která by stvrdila germanizaci Rakouska. Masaryk viděl v této alternativě nebezpečí realizace plánu tzv. Mitteleuropy. Podle této koncepce měl ve středoevropském prostoru dominovat německý hospodářský vliv, prodloužený až do Bagdádu, resp. Káhiry. S prosazováním hospodářského vlivu Německa by byla spojena i kulturní a posléze politická dominance ve střední Evropě. Tyto úvahy byly rozvíjeny již v předcházejícím 19. století. Válečný konflikt jim dal novou dimenzi a aktualitu. Zvláště poté, co v roce 1915 vyšla kniha Mitteleuropa německého liberála Friedricha

---

⁸ O této skutečnosti např. KUČERA, *Předpoklady krystalizace*, s. 25.

⁹ Z. KÁRNÍK, *Masarykovo řešení rakouské otázky s Rakouskem a proti němu*, in: T. G. Masaryk a situace v Čechách a na Moravě od konce XIX. Století do německé okupace, Praha 1998, s. 44.

¹⁰ I. ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*, Praha 2001.

Naumanna. Vyslovoval se zde pro těsné propojení Německa s habsburskou monarchií, které zajistí stabilitu prostoru mezi západními mocnostmi Francií a Anglií a na druhé straně Ruskem.

Své argumenty proti koncepci Mitteleuropu a vlastní nástin plánu (středoevropského uspořádání přinesl Masaryk ve svém spise *Nová Evropa*, který psal během roku 1917. Právě ofenzivnímu „pangermanismu“ věnoval podstatnou část kritiky. Pasáže Nové Evropy jsou vedeny méně smířlivým tónem, než za jaký se Masaryk přimlouval při řešení nacionálních problémů předválečného Rakouska. Masaryk zdůvodňoval tento posun skutečností, kdy v německé společnosti získaly na síle a více byly slyšeny proudy spojené s pruským militarismem a materialismem, který opanoval filozofii německého národa.¹¹

Při vědomí reálné definitivní „germanizace“ Rakouska se tak Masaryk definitivně rozešel s myšlenkou spoléhání se na větší státní útvar ve střední Evropě, ve kterém by byla realizována česká státnost a národní rozvoj. Vzhledem k tomu, že tento reálný boj proti Rakousku nemohl být veden v jeho hranicích, překrývá se toto Masarykovo rozhodnutí s jeho odchodem do zahraničí na sklonku roku 1914.

Veřejnost se s Masarykovými plány seznámila nejprve prostřednictvím britského publicisty Seton-Watsona, který uveřejnil zápis ze svého rozhovoru s TGM. Masaryk počítal s plánem vzniku samostatného československého státu. Jeho uskutečnění počítalo s porážkou Centrálních mocností ve světové válce. V té době ještě Masaryk předpokládal, že československý stát bude monarchií, jehož čele bude stát některý ze členů evropských aristokratických rodů, přičemž akcent kladl na to, aby takového panovníka přijala i německá menšina v českých zemích.¹² Spojení českých zemí se Slovenskem vysvětloval Masaryk historickými vazbami, které kořenily již v době Velké Moravy, a kulturní blízkostí.¹³

Šlo tedy o přehodnocení Palackého koncepce demokratické federalizace Rakouska na historických a národnostních základech, která byla vystřídána koncepcí osamostatnění jednotlivých národů. Teprve poté by mohlo dojít k federalizaci středoevropského prostoru, která by byla projevem svobodné vůle těchto národů.

---

¹¹ T. G. MASARYK, *Nová Evropa, Stanovisko slovanské*, Praha 1920, s. 41.

¹² Memorandum otiskl Jan GALANDAUER, *Vznik Československé republiky 1918, Programy, projekty, předpoklady*, Praha 1988, str.251an.

¹³ MASARYK, *Nová Evropa*, s. 159.

Masaryk nestavěl úvahám o budoucí federaci závoru. Byla optimálním řešením evropské otázky. Federalizace však měla proběhnout přirozenou cestou v pravděpodobně delším časovém úseku. Případná federativní Evropa však měla být kontinentem svobodných a rovnoprávných národů. Akcent na myšlenku sebeurčení národů nevyvstával pouze z Masarykova osobního přesvědčení. V tomto směru byl informován Seton-Watsonem o skutečnosti, že země Dohody budou vstřícněji vnímat tento argument na místo tradiční argumentace státoprávní.¹⁴

Masaryk zároveň předpokládal, že budoucí evropské uspořádání nebude ušetřeno problému s národnostními menšinami. Přestože se domníval, že národnostní menšiny mohou působit jako prvek destabilizace, odmítl plány na transfer menšin jako nereálné. Zárukou klidného soužití měla být Masarykovy záruka rovnosti v občanských právech. Tak ostatně koncipoval i odstavec washingtonské deklarace, která předpokládala ochranu menšin poměrným zastoupením a požívání rovných práv pro národní menšiny.¹⁵

Během války se tak Masaryk rozešel s myšlenkou mnohonárodnostního státního útvaru, který by tvořilo několik národnostně rovnoprávných skupin. O tom, kdo bude tvořit menšinu a většinu v novém státě měla rozhodnout řeč čísel:

„Co jest správnější – aby více než devět milionů Čechů a Slováků bylo pod vládou Němců, či aby tři miliony Němců byly pod vládou Čechoslováků?“¹⁶

Vítězství Dohody naplnilo plně Masarykovy představy a v kombinaci s domácím odbojovým snažením umožnilo vznik Československa. Útvaru, který měl statut národního státu, ale o národnostně homogenní stát v etnickém smyslu nešlo. Státní národ představoval národ československý, o kterém hovořila rovněž preambule ústavy z roku 1920. Fakticky československý národ neexistoval, šlo o spojení dvou „bratrských“ národů Čechů a Slováků. Masaryk však předpokládal, že dotvoření československého národa v politické rovině přinese blížká budoucnost. V této souvislosti navazoval již na své předválečné teze o tom, že národ není pouze společenství jazyka. Československý národ, jako pilíř nosné ideje státu, měl praktický politický význam, neboť umožnil Čechům a Slovákům tvořit většinu obyvatelstva státu. Čeští politici viděli v existenci československého národa základní premisu pro dotvoření samostatného státu. Pro Slováky znamenalo začlenění do společného státu zřejmě jedinou alternativu národního přežití a rozvoje.

¹⁴ T. G. MASARYK, Světová revoluce, s. 8, Praha 1936.

¹⁵ Washingtonsko deklaraci otiskl např. Z. VESELÝ, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha 1994.

Němci v českých zemích zdůvodňovali svůj separatismus obdobně jako Češi – právem na národnostní sebeurčení. Nešlo však o analogii k českému či slovenskému příkladu, neboť podle dobových názorů bylo německé právo na sebeurčení realizováno v jiném státním útvaru. Německá společnost v českých zemích zažívala hluboké trauma z válečné porážky ve světové válce, která se pro Čechy stala naopak válkou vítěznou. Zároveň se Němci stali občany nové republiky, která o sobě prohlašovala, že je státem československého národa. Takováto situace kontrastovala s pozicí německého národa v habsburské monarchii. Z tohoto důvodu nový stát nejdříve jednoznačně odmítali. Napomáhal tomu i český nacionalismus, který (ať už byly důvody pochopitelné či nikoli) v mnoha směrech Němce přehlížel (schvalování ústavy, pozice ve státní správě).¹⁷

V předcházejícím textu byla představena geneze Masarykovy cesty k národnímu státu. Zároveň je třeba připomenout, že nešlo o individuální přesvědčení budoucí hlavy státu. O správnosti spoléhání na národní státy ve střední Evropě byli přesvědčeni i dohodoví spojenci. Jejich názor vycházel z historické zkušenosti, že Rakousko-Uhersko jako mnohonárodnostní stát selhalo a proto je třeba vytvořit střední Evropu stabilnějších celků. Ve skutečnosti habsburská monarchie státem rovnoprávných národů nebyla, jakkoli národní rovnoprávnost deklarovala ve svých ústavách z let 1861 a 1867 (zde byl použit termín *Volkstämme*). V tomto ohledu tedy nebyla úvaha zcela správná. Přesvědčení o větší stabilitě národních států vzniklých z poválečné Evropy pak silně zviklal budoucí vývoj směřující k dalšímu válečnému konfliktu.

Po založení státu zamýšlel Masaryk řešit národnostní otázku na základě nikoli nacionálním, nýbrž demokratickým, věren svému přesvědčení o spravedlnosti a svobodě pro všechny občany. Německou menšinu však příliš neuklidnil svým projevem před Národním shromážděním 22. prosince 1918, kdy v souvislosti s analýzou německé otázky zmínil Němce českých zemí jako emigranty a kolonisty.¹⁸ Tato slova byla pronesena ještě před uzavřením mírové smlouvy s Německem a Rakouskem, v době, kdy otázka německého separatismu stále visela ve vzduchu. Po stabilizaci československého státu Masaryk deklaroval zájem na zapojení Němců do struktur československého státu. V novoročním projevu před plénem poslanecké sněmovny věnoval německému problému podstatné místo. Zopakoval své přesvědčení o definitivnosti uspořádání

---

¹⁶ MASARYK, *Nová Evropa*, s.164-165.

¹⁷ Z velkého množství literatury ke vzniku Československa naposledy např. Z. KÁRNÍK, *Malé dějiny československé*, Praha 2008, s. 15 an.

¹⁸ T. G. MASARYK, *Cesta demokracie I.*, Praha 2003, s. 29-30.

státových poměrů ve střední Evropě. Zároveň vyslovil přesvědčení, že Němcům náleží místo i v exekutivě československého státu za předpokladu, že uznají existenci československého státu.¹⁹

Masaryk lpěl na česko-německých smiřovacích jednáních, které by vedly k odpovídajícímu německému zastoupení. Na rozdíl od předválečné rakouské praxe však požadoval parlamentní postup. V rozhovoru pro německý list *Börsenkurier* nastínil svou představu, podle které by Němcům v exekutivě měl připadnout počet ministrů odpovídající jejich zastoupení v poslanecké sněmovně.²⁰ V této souvislosti je třeba doplnit, že německé politické strany se účastnily na československých vládách od roku 1926.

Na přelomu dvacátých a třicátých let zesiluje v jeho projevech na výše zmíněná témata evropský kontext, ve kterém posilovaly tendence k revizi versailleského uspořádání. Masaryk opakoval přesvědčení o funkčnosti samostatných demokratických národních států ve středoevropském prostoru, možném budoucí federativní uspořádání a spoléhání na evropskou kolektivní bezpečnost, zajišťovanou především Společností národů. V rozhovoru o Panevropě v roce 1929 poukázal na skutečnost, že malé národní státy jsou v oné chvíli realitou se kterou je nutné se vyrovnávat, jakkoli nepokládal takový stav za ideální.²¹

Hlubší evropské integraci se Masaryk nebránil, muselo by ji však předcházet sjednocení Francie a Německa, kolem kterého by se případně seskupily menší státy.²²

Vývoj Evropy šel však přesně opačným směrem. Masaryk neodhadl správně budoucí vývoj a zdá se, že podcenil nebezpečí vzestupu nacismu a fašismu. Jeho názor v pokračování mírového vývoje se opíral o přesvědčení, že problémy vyvolané Hitlerem jsou problémy celé Evropy a Francie s Británií nenechají menší státy zaniknout. Své přesvědčení shrnul v rozhovoru otištěném v *Lidových novinách* v roce 1934, kde vyjádřil názor, že Evropa do další války nezabředne a Anglie s Francií nenechají menší státy padnout.²³

---

¹⁹ T. G. MASARYK, *Cesta demokracie II*, Praha 2007, str.212an.

²⁰ K. GAJAN, *Vztah T. G. Masaryka k českým Němcům (1918–1935)*, in: *Československo 1918–1938 – Osudy demokracie ve střední Evropě*, Praha 1999, s. 631.

²¹ „Ideálem malé státy jistě nejsou. Ale Evropa, a zvláště východní Evropa, je už jednou tak udělána, že se skládá z mnoha malých národů, a žádný z těchto národů nechce vymřít.“ cit. dle: T.G. MASARYK, *Cesta demokracie IV*, Praha 1997, s. 88

²² T. G. MASARYK, *Cesta demokracie IV*, Praha, 1997, s. 89

²³ Tamtéž, s. 428.

2. Koncepce Milana Hodži:

2.1 Hodžova stanoviska před vznikem Československa

Milan Hodža (1878 –1944) patřil k nevýznamnějším slovenským politikům již v době před 1. světovou válkou. Byl poslancem uherského sněmu v Budapešti. Na rozdíl od slovenských politiků Šrobárovy skupiny nevycházel důsledně z recepce Masarykovo díla (především České otázky), nýbrž z vlastních zdrojů slovenské politiky počínaje Štúrem a utvářené v kontextu vývoje uherské části monarchie v 2. polovině 19. století. Z těchto základů vyvstávalo Hodžovi vlastní řešení slovenské otázky, akcentující aktivní působení ve slovenském sněmu a politickou činnost při respektování uherské ústavy za předpokladu její demokratizace.²⁴

Poprvé se tématu federalizace Hodža intenzivně věnoval v období mezi lety 1905 – 1914, kdy se stal blízkým spolupracovníkem následníka rakouského trůnu Františka Ferdinanda d'Este a členem jeho poradního sboru – tzv. belvederského kruhu. Tato pracovní skupina se zamýšlela nad možnou modernizací monarchie a v rámci plánu zpracovávala i možnou proměnu státoprávního uspořádání středoevropského prostoru. Podstatnou součástí reformy byl plán vydání oktrojované ústavy, která by federalizovala habsburskou monarchii. Tento plán se tak otevřeně stavěl proti rakousko-uherskému dualismu. Podle mínění Františka Ferdinanda bylo nadále neudržitelné dosavadní státoprávní uspořádání. Jednotlivá území disponovala rozdílnými pravomocemi, jejichž rozsah země a národy se závistí navzájem sledovaly. Tento stav vytvářel disharmonii i v individuálních územních celcích. Jako příklad je možno uvést zvyšující se aspirace uherské politiky, která žádala například vlastní celní území či armádu. Bylo logické, že se s obdobnými požadavky těžko mohli ztotožnit představitelé jiných národů v Zálitavsku, kteří se obávali maďarské hegemonie.²⁵

Záměrům belvederského kruhu odpovídalo například i Hodžovo memorandum z roku 1909, ve kterém požadoval zavedení všeobecného volebního práva do uherského sněmu (v Předlitavsku již bylo skutečností od roku 1907), čímž by bylo posíleno zastoupení nemadarských národů. Zároveň se Hodža vyslovil pro posílení úlohy společných rakousko-uherských delegací.²⁶

---

²⁴ M. PEKNÍK, *Miesto Milana Hodžu v slovenskej politike a smerovanie k prestavbe strednej Európy pred prvou svetovou vojnou*, in: Milan Hodža a integrácia strednej Európy, Bratislava 2006, s. 31an.

²⁵ J. RYCHLÍK, *Milan Hodža a príprava eurupskej integrácie*, in: Milan Hodža a integrácia strednej Európy, Bratislava 2006, s. 142.

²⁶ *Tamtéž*, str 143.

Je otázkou, do jaké míry byl Hodžou prosazovaný koncept federalizace Rakouska-Uherska realizovatelný. Uherské politika měla pravděpodobně dost prostředků a síly, jak se obdobným snahám bránit. Konec pro obdobné úvahy Hodži po boku Františka Ferdinanda znamenal sarajevský atentát v roce 1914. Je však zřejmé, že jeho receptem pro řešení slovenské otázky byla v předvečer války reformovaná, demokratizovaná a federalizovaná habsburská monarchie.

Z tohoto důvodu se Hodža stavěl poměrně rezervovaně k plánům Masaryka rozvíjeným po vypuknutí války, které počítaly se vznikem nástupnických států. Hodža s Masarykem sdílel víru v budoucí demokratické uspořádání středoevropského prostoru, neboť pouze demokratické poměry mohly dle jeho názoru saturovat středoevropské národy. Zároveň však citlivě vnímal geopolitickou realitu stření Evropy, jako prostoru, který je ze západu ohrožován Německem a z východu Ruskem.

Od této myšlenky se odvíjely základní pilíře Hodžovy teorie středoevropské federace. Ve shodě s Masarykem spatřoval nebezpečí v realizaci plánů německé Mitteleuropy, jak jej během války představil Friedrich Naumann. V jeho koncepci střední Evropy Německo nefigurovalo. Vnímal ho jako součást Evropy západní. Později vzpomínal na osobní setkání s Naumannem, které stvrdilo jeho domněnky.²⁷

Obdobně rezervovaný vztah měl k Rusku, které ohraničovalo středoevropský region z východu a to kulturně a politicky. Je namístě připomenout, že v tomto ohledu se zcela rozcházel s tendencí slovenské politiky počínající Kollárem, která v Rusku jakožto slovanské mocnosti viděla potencionálního spojence. Hodža oproti tomu upozorňoval na civilizační rozdílnost středoevropského prostoru a východní říše. Střední Evropa podle Hodži leží mezi západním a východním kulturně-civilizačním okruhem. Pro Hodžu ale platilo jednoznačně, že „*středná Európa je pokračovaním západoeurópskej civilizácie*“.²⁸ Svou ostražitost vůči Rusku vystupňoval po bolševickém převratu, kdy se obával jeho velmocenských aspirací a volal po středoevropské spolupráci z bezpečnostního důvodu.²⁹

---

²⁷ „Velmi živo si pamätám na rozhovor s Naumannom v októbri 1915, keď Naumann nijak nepopieral, že on i jeho priatelia v Nemecku počítajú s eventualitou rozkladu rakúsko-uhorskej ríše a že v takomto prípaděpomýšľajú na organizáciu strednej Európy podľa vlastných plánov.“ Cit. dle M. HODŽA, *Federácia ve strednej Európe*, Bratislava 1997, s. 17.

²⁸ Tamtéž, s. 20.

²⁹ „Je celý rad dovodov, prečo stredná Evurópa ja a má byť – ale upozorňujem na Rusko. Keby pre strednú Európu nebolo žiadnych dovodov politických a hospodárskych, stačil by ten, že dnešné Rusko je svojou civilizáciou a svojím systémom vlastne nový diel sveta. Východ se začína tam, kde sa začína Rusko. Štáty a národy v strednej Európe nebolo tejto súdržnosti, tejto solidarity vzhľadom na ruského suseda, znamenalo by to, že by sme sa jedného dňa ocitli medzi Nemeckom a Ruskom ako medzi dvoma drviacimi mlynskými kameňmi.“ Citováno tamtéž, s. 20

Politický a diplomatický vývoj během války však k myšlence středoevropské federace nespěl. Realitou po rozpadu Rakouska-Uherska se staly nástupnické státy. Během jara 1918 se Hodža ztotožnil s plánem na vznik společného československého státu poté, co bylo zřejmé, že se Rakousko není schopno odpoutat od svého německého válečného spojence.³⁰ Od té chvíle se jeho koncepce střední Evropy již nespojovala s restaurací Habsburků, jak mu bylo občas mylně vyčítáno.

Hodža si uvědomoval nebezpečí politického a hospodářského roztržnění střední Evropy po konci světové války. Ve svém stěžejním díle *Federace ve střední Evropě*, které psal již během 2. světové války, litoval, že se středoevropským státům nepodařilo navázat těsnější hospodářskou spolupráci, jakkoli je k tomu mírové smlouvy vybízely.³¹

2.2 Hodžovy středoevropské iniciativy po roce 1918

Po vzniku Československa se Hodža pohyboval na významných diplomatických a politických postech. Jako ministr zemědělství se pokoušel prohloubit hospodářskou spolupráci zemí Malé Dohody (Československo, Rumunsko, Jugoslávie) v kombinaci s hospodářskou otevřeností vůči Rakousku, Maďarsku a Polsku. Hodžovy snahy tak nebyly vždy v souladu s prvorepublikovou diplomacií vedenou Edvardem Benešem (s nedůvěrou sledující především vývoj v Maďarsku), jakkoli se s ní v základních osách shodoval. Malá Dohoda nebyla konečným cílem středoevropského partnerství, které zamýšlel rozšířit o Rakousko a Polsko.³² Na rozdíl od Beneše nesdílel přesvědčení o zárukách, které dávalo Československu napojení na Francii. Zajištění státu se mělo opírat o středoevropskou spolupráci, která by podle něj logicky vyvstávala z obdobných zájmů středoevropských států.³³

Nástrojem středoevropského sblížení se měl stát agrarismus. Hodža inicioval spolupráci středoevropských agrárních stran. Do budoucna počítal s odstraňování cel a tarifů u zemědělských výrobků, které se posléze rozšíří i na ostatní produkty. Hospodářská spolupráce by se tak stala předstupněm spolupráce a integrace politické. Hodža takto hovořil o středoevropských státech jako o „agrárních demokraciích“.³⁴ V podstatě šlo o obdobnou taktiku,

---

³⁰ Bohumila FERENČUHOVÁ, *Integračné predstavy Milana Hodžu v dvadsiatych rokoch 20. storočia*, in: Milan Hodža a integrácia strednej Európy, Bratislava 2006, s. 69.

³¹ HODŽA, *Federácia ve strednej Európe*, s. 133-134.

³² B. FERENČUHOVÁ, *Integračné predstavy*, s. 71.

³³ Tamtéž, s. 74.

³⁴ RYCHLÍK, *Milan Hodža*, s. 145.

na níž byla po druhé světové válce realizována evropská integrace. Hodžovy představy však narážely v politické rovině na rozdílný vnitropolitický vývoj v jednotlivých nástupnických státech, kde se nestejněměrně prosazovala demokracie a s tím i rezervované vztahy k sousedním státům. V oblasti hospodářské pak bylo evidentní, že zainteresované státy měly zájem spíše na exportu zemědělských produktů (včetně ČSR se silnou pozicí agrární strany), než otevření svého trhu konkurenčním zemím.

Svou snahu o středoevropskou spolupráci vystupňoval v polovině třicátých let, kdy se stal prvním slovenským premiérem Československa a současně vykonával funkci ministra zahraničí. Zamýšlel především sblížit země Malé dohody s Rakouskem. Vývoj v Evropě, kde se do popředí dostávala otázka německých aspirací ústící i do Anschlusu Rakouska již jeho koncepcí neumožnil realizovat.³⁵

Vypuknutí války a rozpad versailleského uspořádání nahlodalo přesvědčení o dosavadním uspořádání založeném na existenci menších středoevropských států u francouzských a britských politiků. Rezultátem z historického poučení se měla stát podle mnohých právě středoevropská federace. Hodža, který na podzim roku 1941 odešel do Spojených států, představil svá letitá stanoviska v knize *Federation in Central Europe*. Kniha byla vydána v Londýně v roce 1942. Základní koncepce a myšlenka federace opisovaly Hodžovy letité úvahy. Nacionalismus ve otupila středoevropská spolupráce akcentující hospodářskou kooperaci. Základem spolupráce měla být federální smlouva, která by určila společné záležitosti a vzájemné závazky.³⁶

Na rozdíl od představitelů konzervativních kruhů nespojoval budoucnost střední Evropy s restaurací Habsburků, ale obnově monarchie se případně nevyhýbal.³⁷ Středoevropská federace měla podle Hodžova návrhu přenést poměrně široké kompetence na ústřední moc. Hodža šel až tak daleko, že navrhl ústavu budoucího soustátí. Všele federace měl stát prezident volený předsedy vlád jednotlivých států, kancléře, jehož by jmenoval prezident a federální parlament s roční zasedací periodou. V kompetencích federálních orgánů byly společné finance, mezinárodní obchod, zahraniční politika, obrana, pošty, spoje a doprava. Vedle toho měly členské státy koordinovat svou legislativní činnost a národnostní politiku.³⁸

---

³⁵ Tamtéž, s. 145.

³⁶ HODŽA, *Federácia ve strednej Európe*, s. 222an.

³⁷ RYCHLÍK, *Milan Hodža*, s. 146.

³⁸ HODŽA, *Federácia ve strednej Európe*, s. 233-234.

Členy federace byly státy, které Hodža dlouhodobě považoval za středoevropské – tedy od Baltu po Jadran a Černé a Egejské moře. Německo by součástí federace logicky nebylo. Odpovídalo to jeho stanovisku, se kterými seznámil novináře krátce po příletu do Spojených států:

„Po skúsenostiach tejto vojny je zrejmé, že takáto stredná Európa je nutnosťou tak politicky a hospodársky, ako i z hľadiska bezpečnosti pre všetky zúčastnené národy. Bola by na prospech aj ostatnému svetu, lebo by umožnila riešenie stredoeurópskych problémov priamo na mieste, kde sa im rozumie, bez zásahu iných, ktorí sú menej v stave týmto problémom porozumieť. Bola by to zároveň priehrada medzi nacistickými ideológmi a ruskými bolševikmi.“³⁹

Hodžovo politické působení během války bylo neúspěšné a ze střetu s prezidentem Benešem odešel jako poražený. Je třeba zmínit, že vedle jiných otázek se s Benešem rozcházel v pojetí politiky vůči SSSR. Ještě během války v roce 1944 ve Spojených státech umírá.

Nerealizovaná zůstala i jeho koncepce evropské federace. Narážela na rozdílné představy států, které ji měly tvořit. Ještě závažnější byla skutečnost, že se proti jakékoli integraci středoevropského prostoru vyslovoval Sovětský svaz, jehož vliv a pozice sílily v souvislosti s průběhem válečných operací. SSSR odmítal integrovaný blok států jako sanitární kordón, který ho měl oddělit od západní Evropy.⁴⁰

3. Shrnutí

Do vypuknutí 1. světové války byla představa uspořádání střední Evropy u Masaryka i Hodži obdobná. Vycházeli z přesvědčení o vhodnosti zachování habsburské monarchie při její prohlubující se demokratizaci, která měla být i odpovědí na řešení národnostních sporů a emancipaci slovanských národů. Odpovídalo to i jejich společné myšlence prosazující propojení národního uvědomění a demokratismu. Masaryk vnímal logicky intenzivněji česko-německý spor, který paralyzoval vývoj nejen v Čechách, ale i v celém Předlitavsku. Z tohoto důvodu byla česko-německá otázka s řešením uspořádání střední Evropy pevně spojena. Oběma politikům byla společná skepse vůči roli Ruska ve středoevropském prostoru, stejně jako obava z realizace plánů německé Mitteleuropy, které oživila 1. světová válka. V meziválečném období Masaryk spoléhal na versailleské uspořádání, které bylo otázkou celoevropskou, nikoli středoevropskou. Jeho základem byly nástupnické národní státy. Případnou federalizaci celé Evropy viděl Masaryk

---

³⁹ Tamtéž, s. 32.

⁴⁰ RYCHLÍK, Milan Hodža, s.147.

jako vzdálenější bod, do kterého mají národy Evropy dospět přirozeně z vlastní iniciativy. Motorem a příkladem tohoto procesu se měla stát spolupráce Francie a Německa (realizovaná až po 2. světové válce). Hodžův akcent střeoevropské spolupráce vycházel z realistického přesvědčení, že spoleh na versailleský systém není dostatečnou zárukou pro klid ve střední Evropě. Konkrétní spolupráci se snažil vést na diplomatickém, ale především hospodářském poli. V tomto ohledu Hodžova víra ve společné hospodářské zájmy jistou míru realismu naopak postrádala. Hodža své teze rozpracoval podrobně za války v návrhu střeoevropské federace. Ve srovnání s Masarykem Hodžův koncept s Německem jako článkem federace nepočítal. Spolupráce měla podle Hodži umožnit, aby se střední Evropa vymanila ze závislosti na turbulentním vývoji v Německu či Sovětském svazu. Pro své koncepty však Hodža během války a po ní aktéry nenašel.

Zdroje:

DOUBEK Vratislav – KÁRNÍK Zdeněk – KUČERA Martin (eds.), *Tomáš Garrigue Masaryk, Parlamentní projevy 1891–1893*, Praha 2001.

FERENČUHOVÁ Bohumila, *Integračné predstavy Milana Hodžu v dvadsiatych rokoch 20. storočia*, in: Milan Hodža a integrácia strednej Európy, Bratislava 2006, s. 65 – 86.

GAJAN Koloman, *Masarykův koncept zapojení českých Němců do ČSR*, in: Češi a Němci v pojetí a politice T. G. Masaryka, Praha 2004, s. 148 - 154.

GAJAN Koloman, *Vztah T. G. Masaryka k českým Němcům (1918–1935)*, in: Československo 1918 – 1938 – Osudy demokracie ve střední Evropě, Praha 1999, s. 629 – 639.

GALANDAUER Jan, *Vznik Československé republiky 1918, Programy, projekty, předpoklady*, Praha 1988.

HODŽA Milan, *Federácia ve strednej Európe*, Bratislava, 1997.

KÁRNÍK Zdeněk, *Masarykovo řešení rakouské otázky s Rakouskem a proti němu*, in: T. G. Masaryk a situace v Čechách a na Moravě od konce XIX. století do německé okupace, Praha 1998, s. 42 – 49.

KÁRNÍK Zdeněk, *Malé dějiny československé*, Praha 2008.

KUČERA Martin, *Fúze „realistů“ s mladočechy na konci roku 1890*, Český časopis historický, 1995, s. 591 – 645.

KUČERA Martin, *Předpoklady krystalizace Masarykova pojetí národnostní a státoprávní otázky*, in: Češi a Němci v pojetí a politice T. G. Masaryka, Praha 2004, s. 11 – 29.

MASARYK Tomáš Garrigue, *Cesta demokracie I - IV*, Praha, 1994 - 2007.

MASARYK Tomáš Garrigue, *Nová Evropa, Stanovisko slovanské*, Praha 1920.

MASARYK Tomáš Garrigue., *Světová revoluce*, Praha, 1936.

PEKNÍK Miroslav, *Miesto Milana Hodžu v slovenskej politike a smerovanie k prestavbe strednej Európy pred prvou svetovou vojnou*, in: Milan Hodža a integrácia strednej Európy, Bratislava 2006, s. 25 – 37.

RYCHLÍK Jan, *Milan Hodža a príprava európskej integrácie*, in: Milan Hodža a integrácia strednej Európy, Bratislava 2006, s. 140 – 147.

ŠEDIVÝ Ivan, *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*, Praha 2001.

VESELÝ Zdeněk, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha 1994